

Een verkenning van integraal vakmanschap

Bevindingen uit een reeks gesprekken tussen kennisinstellingen en opleidingsprofessionals binnen de brede jeugdhulp.

Maart 2021

Integraal vakmanschap

Kinderen en gezinnen met meervoudige en complexe problemen hebben baat bij integrale hulp vanuit meerdere specialismen, zoals jeugd- en opvoedhulp, jeugd-GGz, zorg voor LVB-jeugd, verslavingszorg en (speciaal) onderwijs. In het hele land ontwikkelen jeugdhulpprofessionals verschillende soorten integrale (specialistische) jeugdhulp. Tegelijkertijd is het nog zoeken naar hoe dit precies vorm moet krijgen. Zodat de zorg naar het kind wordt gebracht in plaats van het kind naar de zorg en zodat met verschillende professionals gezamenlijk wordt gedaan wat nodig is.

Het Nederlands Jeugdinstituut, het Landelijk Kenniscentrum LVB en het Kenniscentrum Kinder- en Jeugdpsychiatrie werken samen in de kennisverzameling en -ontwikkeling om integrale jeugdhulp te stimuleren en te ondersteunen. Met de praktijk werken we samen om de transformatie tot stand te brengen. We dragen met onze kennis bij aan het verbeteren van de samenwerking tussen professionals, de gemeenten en andere partijen met als doel goede integrale zorg en ondersteuning te bieden aan kinderen en hun gezinnen. Integraal werken is onderdeel van het vakmanschap van jeugdhulpprofessionals, waarbij vanuit verschillende disciplines maatwerk wordt geleverd voor één gezin en waarbij die verschillende professionals organisatorisch op elkaar zijn afgestemd en elkaars taal begrijpen. Het is dus essentieel om samen met de opleidingen te verkennen wat er nodig is bij de ontwikkeling van dat vakmanschap.

Wat hebben opleidingen nodig om goed onderwijs over integraal vakmanschap te geven en welke bijdrage kunnen de kennisinstellingen daaraan leveren?

Vanuit deze vraag hebben de drie kennisinstellingen een reeks verkennende gesprekken gevoerd met opleidingsprofessionals¹. Deze notitie geeft een beeld van de opbrengst van die gesprekken en een aanzet voor een vervolg.

Het door de drie kennisinstellingen ontwikkelde [online platform Integrale Specialistische Jeugdhulp](#) maakt uitwisseling van succesvolle manieren om integraal te werken mogelijk en biedt kennis en inspiratie. Het platform beschrijft een groot aantal praktijkvoorbeelden van integrale specialistische jeugdhulp aan de hand van leidende principes en werkzame factoren. Daarnaast vind je er de [Kennisagenda Integrale Specialistische Jeugdhulp](#), waarin het onderwerp verder verkend wordt. De kennisagenda werkt de belangrijkste kennisvelden uit en geeft een aanzet voor de mogelijke volgende stappen.

¹ Gesprekken zijn gevoerd met betrokkenen bij de opleidingen van de Haagse Hogeschool, Hogeschool Rotterdam, Hogeschool Leiden, Hogeschool VIAA (ook studenten), Christelijke Hogeschool Ede, Universiteit van Amsterdam, Universiteit Leiden, UMC Utrecht (ook een aio) en Youz.

Hoe ziet integraal vakmanschap eruit binnen de opleidingen?

Opleidingen voor jeugdhulpprofessionals zijn vooral de laatste jaren in ontwikkeling. Zo zie je meer integraliteit in de verschillende uitstroom profielen (LVB, GGz, SPV, SPH, Jeugdzorg), en ook het samengaan van verschillende HBO-opleidingen tot de opleiding Social Work. Er is een beweging naar een integrale benadering van het jeugdveld, naar meer uitwisseling tussen opleidingen, maar ook naar de visie *'It takes a village to raise a child'*, want integraal vakmanschap gaat over meer dan goed samenwerken.

Verschillende hogescholen verwerken in hun curriculum bouwstenen voor integraal handelen, interdisciplinair samenwerken en voor reflecteren op de eigen rol in die samenwerking. Universiteiten zetten in op thema's als systemisch, multidisciplinair, domein overstijgend, samenwerken.

Binnen de kinder- en jeugdpsychiatrie beweegt men deels weg van het medische model. In het nieuwe opleidingsplan krijgt integraal werken meer aandacht. Zo is het verplicht geworden stage te lopen zowel bij een GGz-instelling als binnen een ziekenhuis en is de mogelijkheid van een maatschappelijke stage opgenomen. Maatschappelijke thema's, waaronder 'interprofessioneel samenwerken', krijgen een plek in zowel cursorisch als discipline overstijgend onderwijs voor alle aio's. Integraliteit gaat ook over het integreren van jeugd- en volwassenzorg. In dat kader is het waardevol dat een stage binnen de kinder- en jeugdpsychiatrie inmiddels een vast onderdeel is binnen de opleiding voor volwassenpsychiatrie.

Er zit dus beweging in de opleidingen, maar niet overal even hard en niet overal dezelfde kant op.

Het integraal denken lijkt in de opleidingen op theoretisch niveau meer aangeboden te worden dan op praktisch niveau. Meer aandacht gaat uit naar integraal kijken, relationeel werken, netwerkzorg, het gezin centraal stellen en systemisch werken. Interdisciplinair werken, samenwerken met andere werkvelden en ieders rolbepaling daarbinnen zijn aspecten van integraal vakmanschap die achterblijven.

"We worden best wel opgeleid om multidisciplinair te denken maar niet echt om te doen." (aio KJP)

Alle opleidingen onderschrijven het belang en de noodzaak van integraal werken. Veel opleidingen denken bij integraal vakmanschap aan meer systeemgericht, domein overstijgend, dimensioneel, relationeel en transdiagnostisch denken en werken. Het belang van integraal vakmanschap bij preventie en een integrale start wordt onderkend. Interprofessioneel samenwerken als expliciet onderdeel van integraal vakmanschap werd minder vaak in de gesprekken genoemd.

Het onderwerp leeft en er wordt gezocht naar mogelijkheden maar men heeft lang niet altijd zicht op hoe het op andere plekken wordt vormgegeven.

Bij de ene opleiding zit integraal vakmanschap impliciet in het curriculum van verschillende vakken verwerkt, bij de andere is er weinig aandacht voor en elders is het vormgegeven in een aparte master, waarbij vanuit verschillende perspectieven uiteenlopende vragen met betrekking tot een overkoepelend thema worden bestudeerd.

Op de universiteiten is het curriculum in de masterfase vaak onderverdeeld per stroom of per domein (o.a. jeugd vs. volwassenen; onderwijs vs. jeugdhulp). Daarnaast is het curriculum binnen diverse opleidingen veelal niet integraal georganiseerd: verschillende studierichtingen, minors en leerwerk gemeenschappen hebben ieder hun eigen aanbod. Er zijn regels en procedures, bijvoorbeeld uitstroomprofielen, die integraal werken in de weg staan. Van een structureel overkoepelend aanbod of gezamenlijke projecten waarbij interdisciplinair en integraal werken wordt gepraktiseerd is nauwelijks sprake.

“We zetten de studenten in de grondverf wat betreft integraal werken, maar in de praktijk daar vorm aan geven als beginnend professional is veel gevraagd.” (Universitair hoofddocent)

Het ervaren structurele tekort aan tijd binnen de psychiatrie werkt integraal werken tegen. Specialistische uren worden zuinig ingezet. De kinder- en jeugdpsychiater voelt zich door tijdsdruk genoodzaakt haar of zijn grenzen te bewaken. Angst om overspoeld te worden werkt integraal werken tegen en leidt tot een attitude van de boot afhouden en doorverwijzen. Het onderwijs voor kinder- en jeugdpsychiaters wordt regionaal georganiseerd, uitgezonderd de tweejaarlijkse landelijke opleidingsdagen. Die regionale focus belemmert landelijke uitwisseling van good practices en andere waardevolle ervaringen.

Integraal vakmanschap als apart vak

Integraal werken wordt bijna nergens als apart vak gedoceerd. Een uitzondering is de master ‘Interprofessioneel werken met jeugd’ en de voorloper daarvan, de minor ‘Interprofessioneel werken’ van de Hogeschool VIAA voor studenten Social Work, Verpleegkunde en Pabo.

Ervaringen van studenten met deze master zijn positief.

“Het gaat heel erg over mijzelf als professional, hoe positioneer ik me, hoe verbind ik mij tot anderen, naar ouders, maar ook naar collega’s. Dus heel veel principes, uit het systemisch werken, helpen mij om daar vorm aan te geven.” (Student Hogeschool VIAA)

De opleiding heeft onder andere een meerwaarde voor het ervaren zelfvertrouwen, persoonlijke professionaliteit, vakmanschap, het kunnen in- en uitvoegen, van betekenis zijn, reflectie op de eigen rol en de complexiteit van het werk beter kunnen doorgronden. Studenten geven aan andere vragen te stellen in hun praktijk, ze zijn meer geneigd anderen te betrekken, werken meer op gevoel maar dan wel onderbouwd met theorie: praktische wijsheid.

“We werken in een nieuw jeugddomein, door de transformatie, en ik geloof dat je daar andere skills voor nodig hebt.” (Student Hogeschool VIAA)

De Haagse Hogeschool heeft vanuit het lectoraat Jeugdhulp in Transformatie de minor ‘Zorgcoördinatie’ ontwikkeld, die onder meer ingaat op het praktische deel van interdisciplinair samenwerken, privacyregelgeving en de regierol. Deze minor is zeer populair onder studenten.

De Hanzehogeschool in Groningen start een propedeuse jaar ‘Pabo-Social Work’. Zo kunnen studenten zich in het eerste jaar oriënteren op het werkveld ‘jeugd’ en zich daarna specialiseren in één van beide opleidingen. Daarnaast is de intentie om tijdens de gehele opleiding het systemische denken mee te nemen en studenten aan te zetten om over de eigen grenzen heen te kijken hoe de anderen het aanpakken.

Wat zijn de mogelijkheden binnen stages?

Stages vormen de link naar de praktijk vanuit het onderwijs. Gesteld kan worden dat professionals in hun opleiding goed moeten worden voorbereid op integraal werken, maar omgekeerd hebben studenten een integrale praktijk nodig om in te leren. Daar hebben de stages een belangrijke rol te vervullen. Binnen stages wordt soms wat meer aandacht besteedt aan interdisciplinair werken. Echter, dit is zeer afhankelijk van de stageplek. Uit de gesprekken bleek dat bij de beoordeling van de stage integraal vakmanschap vaak geen expliciet onderdeel is.

Binnen stages liggen kansen om integraal vakmanschap explicieter aan bod te laten komen. Denk hierbij bijvoorbeeld aan vernieuwde beoordelingsformulieren voor stages, gericht op micro-, meso- en macroniveau. Waarbij het macroniveau gaat over samenwerken met andere partijen en het netwerk inzetten. Daarnaast lijkt het zinvol om mogelijkheden te bieden voor een extra (maatschappelijke) stage, waarin meer ruimte is voor integraal werken dan in de reguliere stages.

Ook binnen de reguliere stageplekken van instellingen zitten wel mogelijkheden voor 'exposure', bijvoorbeeld een arts-assistent deel laten nemen aan een schoolobservatie of een multidisciplinair overleg (MDO).

Bij het organiseren van integrale stages loopt men tegen drempels aan. In de structuur en de protocollen - de supervisie van aio's moet gebeuren vanuit geregistreerde opleidingen, in de vaste manier van doen, in belemmeringen door privacywetgeving, in organisatorische belemmeringen - te weinig tijd en complexe geldstromen. Veel is afhankelijk van individuen die creatief zijn en ruimte zoeken in de marges. Er is een enorm gebrek aan kennis over LVB bij de diverse samenwerkingspartners. Professionals uit het veld moeten vaak veel tijd nemen om uit te leggen waar deze cliënten specifiek tegenaan lopen. Dit bemoeilijkt ook de integrale samenwerking.

Wat zijn de behoeften en kansen?

Er zijn nog veel obstakels om het integraal vakmanschap binnen opleidingen optimaal in te bedden. Hieronder benoemen we de behoeften die uit die struikelblokken voortkomen en ook kansen die onze gesprekspartners zien.

- Er is behoefte aan evidence based kennis over de werkzame factoren van integraal werken.
- Maar ook zijn praktische voorbeelden nodig. Vuistregels, concrete leermiddelen, een praktisch recept voor integraal werken, tools voor 'wat werkt en wat niet'.
- Er is behoefte aan aandacht in de opleidingen voor het hanteren van schotten en privacywetgeving. Zo is het bijvoorbeeld van belang om zicht te krijgen op welke beroepsgroepen geheimhouding hebben en welke niet. Welke informatie mag gedeeld worden; hoe ga je het gesprek daarover aan met het gezin? En hoe zit het met persoonlijke verantwoordelijkheid (BIG registratie) bij integraal werken. Hoe wordt de aansprakelijkheid geregeld?
- Een overzicht van stageplekken met (extra) aandacht voor integraal werken zou integraal stagelopen toegankelijker kunnen maken voor studenten. Er is ook behoefte aan meer stages op verschillende werkplekken. Want bij een groot aantal plekken zijn de stages meer naar binnen gericht zoals bij woon- en dagbestedingsplekken.
- De praktijkvoorbeelden van het online [platform Integrale Specialistische Jeugdhulp](#) (of andere praktijkvoorbeelden) kunnen gebruikt worden om te bediscussiëren en onderzoeken welke aspecten van integraal werken worden gepraktiseerd en welke mogelijkheden er zijn. Ook interessante ontwikkelingen binnen gemeenten om integraal werken te verbeteren zouden goed door betrokken 'voor de klas' toegelicht kunnen worden.
- Wat goed werkt is in de lessen casussen behandelen van gezinnen met meervoudige en complexe problematiek. Dan wordt vanzelf duidelijk dat een integrale benadering noodzakelijk is.
- Het zou goed zijn meer gebruik te maken van ervaringsdeskundigheid in de opleidingen. Dat bevordert het integrale denken en gaat dichotoom denken tegen. Ouders en jongeren kunnen bij lessen uitgenodigd worden om verschillende perspectieven goed aan bod te laten komen.

- Er is behoefte aan meer aandacht binnen de opleidingen voor reflectie en monitoring. Doen we echt wat we willen doen in ons professioneel integraal handelen? Hoe doe je dat, samenwerken en vertrouwen hebben in elkaars expertise? Samen leren van complexe casuïstiek met meerdere organisaties is hierbij zinvol.
- Er is aandacht nodig voor het ontwikkelen van competenties als professional en de ruimte daarbinnen voor kwetsbaarheid, het verkennen van de eigen grenzen, zelfreflectie en moreel beraad. Integraal werken vergt handelingsruimte. Daarvoor hebben professionals een bepaalde attitude nodig die al in de opleidingen moet worden gestimuleerd.
- Studenten van verschillende richtingen zouden samen een praktijkopdracht kunnen uitvoeren waarbij integraal samenwerken een kernthema is.
- Een positieve ontwikkeling is dat men meer gewend raakt aan videobellen. Je krijgt externe partijen daardoor veel makkelijker te spreken. Het is eenvoudiger om een groep bij elkaar te krijgen en je kan als buitenstaander veel makkelijker (deels) bij een vergadering van ketenpartners aansluiten. Het zou goed zijn deze werkwijze vast te houden en meer toe te passen.

Wat moet er gebeuren en hoe kunnen de kennisinstellingen daaraan bijdragen?

Bovenstaande geeft de indruk dat er veranderingen wenselijk en verbeteringen mogelijk zijn. Vanuit de kennisinstellingen gaan wij daarover graag in gesprek met de opleidingen.

Waar zien de opleidingen kansen? Wat zijn hun vragen aan de kennisinstellingen?

Zoals aangegeven (zie kader) kan het [online platform Integrale Specialistische Jeugdhulp](#) faciliteren in het uitwisselen van goede voorbeelden, geleerde lessen, onderzoeksresultaten en andere relevante kennis. Samen met de opleidingen kijken wij graag hoe het nog meer kan bijdragen aan professionalisering van aanstaande jeugdhulpprofessionals. Daarbij zijn er aanvullingen op het platform mogelijk. Bijvoorbeeld het delen van verschillende leermiddelen en werkvormen waarmee studenten en professionals met elkaar aan de slag kunnen gaan. Goede casuïstiek waar bepaalde rollen uitgewerkt zijn en studenten met elkaar het gesprek kunnen oefenen rondom het thema integraal samenwerken. Of een aantal goede voorbeelden van integrale stageplekken.

Het platform is ook een plek voor verzamelde wetenschappelijke evidentie over effectiviteit en werkzame factoren van integraal werken (bijvoorbeeld het actieonderzoek van Nootboom en collega's/Academische Werkplaats SAMEN²). Gedacht kan ook worden aan een gezamenlijke inspanning om een competentieprofiel 'integraal werkende' of een gedragscode samen te stellen vanuit bestaande profielen, aangevuld met nieuwe inzichten vanuit onderzoek.

De [Kennisagenda Integrale Specialistische Jeugdhulp](#) zou een meer praktische uitwerking kunnen krijgen als daar behoefte aan is, met handvatten over de toepassing. Mogelijk kunnen de kennisinstellingen iets betekenen in een nauwere samenwerking van PO en VO. Bijvoorbeeld met betrokkenheid van het programma '[Met Andere Ogen](#)'.

Wij leggen deze verkenning en de genoemde behoeften en kansen voor aan de opleidingen. Verschillende punten zijn naar eigen inzicht op te pakken.

Maar uit de gesprekken is gebleken dat uitwisseling organiseren over integraal vakmanschap als waardevol wordt ervaren. De kennisinstellingen willen hierin faciliteren, hun netwerken aan elkaar verbinden, zorgen voor vraagverheldering en stimuleren dat de waardevolle ervaringen worden uitgewisseld.

Wij gaan graag in gesprek met de opleidingen om te onderzoeken waar wij van waarde kunnen zijn.

² Zie <https://www.kenniscentrum-kjp.nl/nieuws/interview-laura-nootboom-integraal-werken/>